

**BİR YARIŞMA OLARAK NAZİRE:
16. YÜZYILDA ÖDÜLLÜ BİR
NAZİRE MÜSABAKASI**

**NAZİRE AS A COMPETITION: AN
AWARD-WINNING NAZİRE
COMPETITION IN THE 16TH
CENTURY**

Doç. Dr. Hasan KAPLAN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

E-posta: h1982kaplan@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-1290-7219

Öz

Nazire en genel tanımıyla bir şiiri model alarak onun benzerini yahut ondan daha iyisini söyleme işidir. Nazirenin işlevlerinden biri, usta şairlerin şiirlerini model alan şairin bunlarla aynı vezin, kafiye ve söyleyiş biçimi içinde benzer şiirler ortaya koyarak yetişmesini sağlamaktır. Belli bir yetkinliğe ulaştığına inanan şairler, özgün ve başarılı şiirler yazdıklarını, bunlara kimsenin nazire diyemeyeceğini söyleyerek meydan okumuşlardır. Meydan okumalara cevap verme ihtiyacıyla nazire tam bir müsabakaya dönüşmüş, hatta bunun için bazı şairler ortaya ödül dahi koymuşlardır. Bu şairlerden birisi de Gubârî'dir.

Şuara tezkirelerinin aktardığına göre Gubârî, Sultan Süleyman'la ilgili şiir yazıp diğer şairleri nazire demeye davet etmekte, olayı nazire müsabakasına dönüştürmektedir. Şairin bu tavrını bir arşiv belgesi de teyit etmektedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde TS.MA.e fonunda 324 dosya ve 27 gömlek numaralı 23 varaktan oluşan belgede Gubârî'nin düzenlediği, Bâkî ve Nevâlî'nin dâhil olduğu nazire müsabakasından bahsedilmektedir. Muhibbî'ye nazire olarak kaleme alınmış bazı şiirleri içeren belgede Muhibbî'nin "aynına" redifli gazeline söz konusu şairler nazire demiştir. Gubârî, davet kıtasında "Âlem padişahının bu şiirine kimse yetişeyim diye nazire söylemesin; doğrusu biz çalıştık kadir olmadık" diyerek padişahla arasında şiir üzerine bir hadise geçmiş olduğunu aktarmaktadır. Şiirden Muhibbî'nin caize olmak üzere Gubârî'ye elli filori vererek onu görevlendirdiği anlaşılmaktadır. Çalışmada önce nazire kavramı üzerinde durulmuş, sonra müsabakaya dâhil olan şairlerin birbirleriyle ve Sultan Süleyman'la olan münasebetleri incelenmiştir. Müsabaka hakkında bilgi verilerek nazire yarışmasında söylenen şiirler, nazirenin işlevleri de dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: nazire, nazire müsabakası, Muhibbî, Gubârî, Bâkî, Nevâlî.

Abstract

In most general definition, Nazire is the work of saying the same or better than it taking a poem as a model. One of the functions of nazire is to ensure that the poet, who takes the poems of master poets as a model, is brought up by presenting similar poems in the same rhyme, and utterance formation. The poets, who believed that they had reached a certain level of competence, challenged them by saying that they wrote original and successful poems and that no one could call them nazire. With the need to respond to the challenges, the nazire turned into a complete competition, and some poets even put forward a prize for this. One of these poets is Gubari.

According to the Şuara tezkires (dictionaries of poet biographies), when Gubari wrote a poem about Sultan Suleiman, he invited other poets to say nazire and turning the event into a nazire competition. An archive document confirms poet's attitude. In a document

consisting of 324 files and 23 folios with 27 dust jacket numbers, in the fund of TS.MA.e, in Presidency of the State Archives, Ottoman Archives Topkapı Palace Museum Archive mentions a nazire competition organized by Gubari, in which Bâkî and Nevâlî participated.

In this document, which includes some poems written as nazire to Muhibbî, the issues in question are referred to as Muhibbî's ghazal with "the itself" redif. Gubari, in the invitation verse, said, "No one should say nazire so that I can catch up with this poem of the sultan of the world; the truth is, we tried but we were not able." This complaint states that there was an incident among the sultan. It is understood from the poem that Muhibbî gave 50 filori to Gubari as permissible and commissioned him. In this study, first the concept of nazire was emphasized, then the relations of the poets involved in this competition with each other and with Sultan Süleyman were examined. By giving information about the competition, the poems told in the nazire competition were evaluated, taking into account the functions of the nazire.

Keywords: Nazire, nazire competition, Muhibbî, Gubârî, Bâkî, Nevâlî.

GİRİŞ

Nazire, en genel tanımıyla bir şiiri model alarak onun benzerini veya ondan daha iyisini söyleme (ve çalışma) işidir. Nazire tanımlarında genel olarak üç özellik üzerinde ittifak edilmiştir: Bunlar örnek alınan şiirle, yani zemin veya model şiirle vezin, kafiye ve -varsa- redif birliği; söyleyiş (eda), anlam ve hayal benzerliğidir (Köksal, 2006: 31).¹

Feldman (1997: 42), nazire için İngilizce "parallel, imitation, interpretation" kavramlarını kullanır. Bu kavramlardan ilk ikisi ile nazirenin model şiire benzeme yönü vurgulanırken, üçüncüsü ile şairin naziresinde model şiiri yorumlayarak yeniden yazma gayesi belirtilmiştir.

Klasik Türk edebiyatında genel olarak iki çeşit nazireden bahsedilebilir: Bunlardan ilki usta şairlerin şiirlerini model alıp bunlarla aynı vezin, kafiye ve söyleyiş biçimi içinde benzer şiirler yazarak yetişmektir. Bu noktada nazirecilik klasik edebiyatta yetiştirici bir mektep vazifesi görür (Banarlı, 2007: 377-378). İkinci çeşit nazirede ise şairin daha önceki metinlerin malzemelerini kullanarak yeni bir şey söyleyebilme çabası esastır. Eldeki mevcut malzemeyle şair daha iyi ve daha güzel bir şey kurabilmeyi, bir nevi üstünlük sergilemeyi amaçlar (Kalpaklı, 2006: 134). Bu yönüyle nazire taklit değil, bir kreasyondur (Banarlı, 2007: 373).

Şairlerin yetişmelerinde izleme, etkilenme, faydalanma gibi doğal ve hatta gerekli olan faaliyetler vardır (Kurnaz, 2007: 61). Bu faaliyetlerin yansıması olarak talim ve taklit, şiir eğitiminde bir yöntem olarak kabul edilmiştir. Usta şairleri taklit edenler, şiir söylemeyi öğrenir. Bu aşamayı geçenler ise yetenekleri ölçüsünde

¹ Çalışmada zemin şiir ve model şiir ayırımına dikkat edilmiştir. Altok'un (2012: 142-143) da belirttiği gibi, zemin şiir ifadesinin kendisine nazire yazılan her şiiri ifade etmek için kullanımı doğru değildir. Zemin şiir tabiri ile o kafiye ve redifte ilk yazılan şiire göndermede bulunulmalıdır. Model şiir ise o kafiye ve redifteki ilk şiiri değil, ara ya da vasıta şiir(ler)i karşılamaktadır. Çalışmada Muhibbî'nin yazdığı şiirlerin zemin şiir olup olmadığı bilinmediği için model şiir tabiri kullanılmıştır.

kendilerini geliştirir (Kurnaz, 2007: 28). Böyle nazireler şairler için tam bir temrindir. Temrinlerse klasik şiiri Tanpınar'ın (1997: 21-22) deyimiyile bir atölye çalışmasına döndürmüştür; saire, dile ve geleneğin bütün üsluplarına tasarruf imkânı temin etmiştir. Nazire, bir şiir kültürü ve eğitim faaliyetidir. Başkalarına edebî kişilik ispatı ve çağının sanatında daha güzeli elde etme çabası olarak nazire, şairlere yarışma imkânı sağlamıştır (Tolasa, 2002: 266).

Nazire, sanatın geniş dünyasında etkilenme, esinlenme, örnek alma gibi bazı uygulamaların bir yansımasıdır (Kaplan, 2017: 41). Şiir sanatına vakıf olmak için şiir üzerinde alıştırmayı yapmak isteyen şairlere, çağının edebî ortamında yer bulup kendi şairliğini göstermeyi arzulayanlara nazire bir edebî mektep vazifesi icra etmiştir. Burada genç veya acemi şair, usta veya beğendiği şairi taklit ederek meşru bir zeminde şiir sanatını öğrenmeye başlar. Bu etki-taklit (farklı bir dilden ise tercüme); etki-öykünme-yineleme; etki-esinlenme-yaratım şeklinde devam edebilir (Kaplan, 2017: 41). Bir şairden etkilenen, sanatının ilk başında ondan lafız, anlam ve hayal alarak onu taklit eder, yineler, hatta zamanla yenilemeye çalışır. Şair, bahsedilen aşamaları geçerse 'yaratım' dediğimiz sürece gelir ki artık o; sanatçı kişiliği olan, özgün çizgiler yakalayabilen bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. İşte bu süreç nazireden beklenen sonuçtur (Kaplan, 2017: 41).

Nazire, edebiyat geleneğimizde varlığını uzun yıllar devam ettirmiş bir çeşit şiir meşkidir. Nazireciliğin her dönem itibar görmesinde onun faydaları ve birtakım işlevleri belirleyici olmuştur. Şairleri nazire demeye sevk eden sebepler ve geleneğin gerekçeleri şunlardır:

- Zemin şiiri geçme arzusu
- Meydan okumalara cevap verme ihtiyacı
- Üstat şairleri izleme
- Bir dostluk nişanesi olarak nazireleşme
- Genç şairleri teşvik için nazire söyleme
- Nazirenin sağladığı imkândan, hazır kalıplardan faydalanma (Köksal, 2006: 97-109).

Bu maddelerden "meydan okumalara cevap verme ihtiyacı" nazireyi bir 'müsabaka'ya dönüştürmüştür. Nazirecilik geleneği esasında şairler için bir 'söz meydanı' gibidir (Köksal, 2006: 95). Nazire, şairin başka şairlere göre sanatının ve şiirinin üstünlüğünü kanıtlamasının bir yoludur. Zira nazire söylemek şairler arasında yarışma ve sınav niteliğindedir (Dilçin, 1986: 109). Belli bir olgunluğa ulaştığına inanan şairler, özgün ve yetkin şiirler yazdıklarını, bunlara kimsenin nazire

diyemeyeceğini söyleyerek meydan okumuşlardır (Kurnaz, 2007: 46).² Bazen de nazire demesini istedikleri kişiyi şiirlerinde zikrederek bunu yapmışlardır. Nazireyi bir müsabaka olarak gören şairler, bu işi tam bir yarışmaya dönüştürmüş hatta bunun için ortaya ödül dahi koymuşlardır. Şuara tezkireleri konu hakkında bize çeşitli malumatlar sunmaktadır. Sehî Bey, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin aktardığına göre Gubârî kendi şiirine nazire demeyi başarana ödül vereceğini taahhüt etmiştir (Kılıç, 2018: 426; Sungurhan, 2017a: 630, İpekten, vd., 2017: 59). Gubârî,

“Nakş iden şekl-i hilâli tâk-ı mînâ üstine
Görmedüm ebrû ben ol ebrû-yı garrâ üstine”

matlı bir gazel yazmıştır. Şair, bu gazelinin makta beytinde -gelenekte de görüldüğü üzere- şairleri, şiirine nazire demeye davet etmiştir. Gubârî'nin daveti, şairleri bir müsabakaya sokmaya yönelik olup ödüllüdür. Şair, maktada

“Bu kadar fakr u felâketle bir altun vireyin
Kim nazîre dir ise bu şi‘r-i garrâ üstine”³

² Şairler yeni bir kafiye ve redif bulduklarında, bir mazmun yakaladıklarında, farklı tarzda şiir söylediklerinde isim vererek dostlarını veya diğer tüm şairleri kendi şiirlerine nazire demeye çağırmışlardır. Bazen de tam tersi bir tavırla şiirlerine kimsenin nazire diyemeyeceğini söylemişlerdir. Burada şiirini çağının edebiyat dünyasında, şiir meclislerinde gündemde tutmaya çalışan bir şairin tavrı sezilmektedir. Şairler, böyle davranarak diğer şairleri âdeta şiirlerine nazire deme noktasında kışkırtmışlar ve nazireyi bir müsabakaya dönüştürmüşlerdir. Divanlarda bu tarzda söylenmiş bir hayli beyit vardır. Aşağıya sadece birkaçını aldığımız bu türden örnekler konuya dair yeterli fikir verecektir. Bu konuda bir inceleme ve daha fazla örnek için bk. Yılmaz, 2018.

Nazm-ı rengînüme kim vâsf-ı leb-i dilberdür
Diyemez kimse nazîre katı rengînterdür (Küçük, 1994: 216)

Hep nâzire dir idi şi‘rine Nef‘î şu‘arâ
Gazelin kâfiyesin böylece teng itmeyicek (Akkuş, 2018: 266)

Nazm-ı üstâda nazîre nice mümkün Nâbî
Tâze-gû tâze-zebân tâze cevâb isterler (Bilkan, 2011: 631)

Nazîre söylemeğe Nâ‘ilî suhen-sencân
Bu hoş-edâ gazel-i âbdâr değmez mi (İpekten, 2019: 553)

Zemîn-i tâzede bir ter gazel tarh eyledün Sâbit
Nazîre söyleyince haylî yârân-ı safâ terler (Karacan, 1991: 401)

Nazîre-hâhişim var Vâsıkâ Re‘fet Efendiden
Güşâd etsin derûnum dilde gayet ıztırâbım var (Atik Gürbüz, 2011: 164)

³ Bu beyit Sehî Bey'in *Heşt-Bihîşt*'inde şöyle geçmektedir (İpekten, vd., 2017: 59):

Beş filori vireyin her şâ‘ir-i sihr-âferîn
Ger nazîre dir ise bu şi‘r-i ednâ üstine

diyerek bu şiirine -başarılı- nazire diyene 1 altın vereceğini belirtmiştir.⁴ Beyitte Gubârî kendi şiirinin üstüne çıkacak nazire yazılması durumunda ödül vereceğini ifade etmektedir. Dönem şairlerinden bir kısmı Gubârî'nin söz konusu şiirine nazire demişler ve malum akçeyi almayı hak ettiklerini iddia etmişlerdir. Gubârî ise şairlere birçok vaatte bulunmuş olmasına rağmen şiire denilen nazirelerin başarılı olmadığını, şiirle münasebeti bulunmadığını söylemiştir (Kılıç, 2018: 681). Şairlerden Sarhoş Bâlî denilen Cevherî Efendi, naziresi sonrası ödülü almaya hak kazandığını belirterek dönemin müftüsü ve aynı zamanda bir şair olan Kastamonulu Sa'dî Çelebi'ye başvurmuştur.⁵ Sa'dî Çelebi ise Gubârî'nin şiirini tercih edip Cevherî Efendi'ye bir beyitle cevap vermiştir:⁶

“Zeyd-i şâ'ir da'vî-i lâf eyler ise vechi var
Hüsn-i nazmı dâldur itdüğü da'vâ üstine”

Üç şuara tezkiresinde anlatılan bu olay, nazirenin ödüllü bir müsabakaya dönüşebildiğini göstermektedir. Konu hakkında Gubârî merkezinde bir başka örnek de Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde TS.MA.e fonunda 324 dosya ve 27 gömlek numaralı 23 varaktan oluşan bir belgede yer almaktadır. Söz konusu belge Muhibbî mahlasıyla şiirler söyleyen Sultan Süleyman'a yazılan nazireleri içermektedir. Belgede başta Bâkî olmak üzere Dâ'î, Fevrî, Gubârî, Halîl, Nevâlî gibi 16. yüzyıl şairlerinin Muhibbî'ye nazireleri yer almaktadır. Muhibbî'ye; Dâ'î, Fevrî, Gubârî ve Nevâlî'nin birer, Halîl'in 2, Bâkî'nin 13 naziresi vardır. Mehmed İzzî tarafından tertip edilen bir mecmua da Muhibbî'ye yazılan nazireleri içermektedir (Bayak, 2016: 207-242). On bir yapraktan oluşan ve İzmir Millî Kütüphanesi 952'de kayıtlı olan mecmua, TS.MA.e 324/27 numaralı belgeyi doğrulamaktadır. Mecmuada Bâkî, Dâ'î, Fevrî, Halîl ve Nevâlî'nin yanı sıra Cenâbî, Me'âbî, Sehâbî, Sıdkî gibi şairlerin Muhibbî'ye nazireleri yer almaktadır. Ancak Gubârî'nin şiirleri, nazire müsabakası ve Bâkî'nin Muhibbî'ye nazire olan 6 gazeli Mehmed İzzî'nin tertip ettiği mecmuada bulunmamaktadır.⁷

⁴ Âşık Çelebi'nin tezkiresinde 1 yerine 1000 altın ifadesi sehven yazılmış olmalıdır. Hasan Çelebi, Gubârî'nin 1 değil, 3 altın vermeyi taahhüt ettiğini aktarmaktadır (Sungurhan, 2017a: 630). Sehî Bey ise 5 filori vereceğini söylemektedir (İpekten, vd., 2017: 59).

⁵ Sehî Bey'in aktardığına göre Yahyâ adında bir şair, “bu şiir ana nazir olur” diyerek Gubârî ile münakaşaya düşmüş, Sa'dî Çelebi'ye başvurmuştur (İpekten, vd., 2017: 59).

⁶ Nev'izade Atâyî, *Şakâyyık* zeylinde hadiseyi zikretmiştir:

“Bu kadar fakr u felâketle bir altun vireyin

Kim nazîre dir ise bu şi'r-i zîbâ üstine

tâc beyti ile lâf-ı suhanverî ve penc beytle pence-tâb-ı hâverî olmak üzere dest-ber-bâlâ-yı dest mazmûnundan tegâful idüp ogdul komağla şu'arâdan biri nazîrede gâlib olmasın iddi'â ve rehn-i rihân filoriyi da'vâ idüp Şeyhü'l-İslâm Sa'dî Efendiden istiftâ olındukda Gubârî'nün kelâmını tercîh ve bu beyt ile ol ma'nâyı tasrîh itmiş idi” (Donuk, 2017: 664).

⁷ Arşiv belgesi ve Mehmed İzzî'nin tertip ettiği mecmuanın nazire-model şiir ve şair-hâmî münasebeti bakımından karşılaştırılmasının bazı önemli sonuçlar ortaya koyacağı değerlendirilmektedir.

Belgeye göre Muhibbî'nin en fazla teveccüh gören gazeli "Benzeyelden gözlerüm yaşı şarâbun 'aynına / Yandı mihnetle ciğer döndi kebâbun 'aynına" matlalı şiiri olmuştur. Şiire Bâkî, Gubârî ve Nevâlî nazire söylemiştir. Bu nazireleri ilginç kılan, üç şiirin de nazire müsabakasına dayalı olarak yazılmasıdır. Çalışmada öncelikle nazire söyleyen bu üç şairin birbirleriyle ve Sultan Süleyman'la olan münasebeti değerlendirilecek, sonra da müsabaka hakkında bilgi verilip söylenen şiirler, nazire bağlamında incelenecektir.

Gubârî-Bâkî Münasebeti

Âşık Çelebi'nin aktardığına göre Bâkî ve Gubârî'nin ilişkileri pek iyi değildir. Gubârî şiirlerinin pek çoğunu Bâkî'ye nazire söyleyen, bu yolla onunla boy ölçüştüğünü ve onu geçtiğini iddia eden şairlerdendir. Bâkî, Gubârî'ye sinirlenir ve tavrından duyduğu memnuniyetsizliği dile getirir. Sultan Süleyman da şairi takdir etmek için ona çeşitli hediyeler ve akçe(ler) verir. Bu durum üzerine Bâkî aşağıdaki iki kıtayı söyler (Kılıç, 2018: 177):

Tab'un ki genc-i gevher-i nazm oldı Bâkıyâ
İRmez senün hayâlüne bir iki bengîler

Başdan bu fahr sana yiter kim şeh-i cihân
Hil'at geyürdi nazmuna garrâ firengîler (Küçük, 1994: 443)

Tab'-ı sâhir-pîşene Bâkî gönüller meyl ider
Şekker-i şi'r-i dil-âvîzün meğer efsûnludur

Derme çatma geydürür iller libâsı şi'rine
Hil'at-i nazm-ı cihân-gîrün senün altunludur (Küçük, 1994: 443)

İlk kıtada Bâkî, şairlik tabiatının, şiir mücevherinin hazinesi olduğunu söyler. Şairin hayaline birkaç esrarkeş ulaşamaz. Başındaki bu fahr -üzeri dilimli taç yahut övünme- şair için yeterlidir. Cihanın hükümdarı, şairin şiirine parlak kırmızı kumaşlar(dan), kıymetli kaftan giydirmiştir. Bâkî ikinci kıtada, gönüllerin kendisinin sihribazlık yapmayı huy edinmiş şair tabiatına yöneldiğini söyler. Zira şairin gönlü cezbeden şiirinin şekeri şerbetlidir (sihirlidir/okunmuştur). Başkaları şiirine elbisesini gelişigüzel giydirir. Şairin ise bütün dünyada bilinen şiirinin kaftanı, altın işlemelidir (Kaplan, 2021: 88). Her iki kıtada Bâkî'nin anlamı 'hilat' kelimesinin çağrışımları üzerine bina ettiği görülmektedir. Buradan sultanın, şaire hilat hediye ettiği anlaşılmaktadır. Zira Âşık Çelebi de sultanın, şaire çeşitli hediyeler ve akçe(ler) verdiğini aktarmaktadır. O hâlde Sultan Süleyman'ın Bâkî'ye ihsanlarından biri kıymetli kaftan, diğeri ise akçedir. Şair, ilk kıtada 'garrâ firengîler', ikinci kıtada 'altunludur' ifadesine yer vermiştir. "Padişah birisini taltif etmek istediğinde ona değerli kumaşlardan yapılmış kaftan giydirdi. Burada nazma hilat giydirmek güzel şiirler yazması ve şiirdeki kabiliyeti nedeniyle şaire bu çeşit bir ihsanda bulunulması

anlamında olabileceği gibi ‘firengî’nin para anlamı göz önünde bulundurulduğunda altın ihsanı şeklinde de anlaşılabilir. Bu durumda hilat mecazî anlamda taltif yerine anlaşılmalıdır” (Şahin Öztaş, 2022: 539). Bâkî, ‘altunludur’ ifadesi ile de bir yandan ‘hil’at-i nazm’ının altın işlemeli olduğunu söylemiş, diğer yandan ‘nazm-ı cihân-gîr’inin karşılığında caize olarak altın verildiğini ima etmiştir. Her iki kıtanın sultanın ihsanları sonrası yazılmış olması şairin, sultandan gördüğü ihsanın hilat ve akçe olduğunu ortaya koymaktadır (Kaplan, 2021: 88).

Âşık Çelebi, aktardığı olaydaki Gubârî’nin Bâkî’nin çağdaşı Gubârîlerden hangisi olduğunu açıklamamıştır. Çelebi’nin bahsettiği şairin, ihtiyatla, Kireççizade Gubârî olabileceği ileri sürülebilir. Zira Bâkî’nin olay üzerine yazdığı şiirinde muhatabını nitelerek için kullandığı “bengîler” ifadesi böyle bir düşünceye imkân tanımaktadır. “Bengî”, esrar tiryakisi diğer bir deyişle esrarkeş demektir. Gelibolulu Âlî, Mahmud Gubârî’yi şöhreti her yerde bilinen Abdurrahman Gubârî’yle aynı mahlası kullanmasından dolayı eleştirir ve şairi “berş-hâr (afyon macunu yiyen/esrar içen)” diyerek nitelendirir (İsen, 2017: 179). Mahmud Gubârî’nin kardeşiyle birlikte “tenâvül-i berşde (afyon macunu yemede)” hemser olduklarını, kazanla berş (afyon macunu) ve filonya (bir çeşit afyon macunu) pişirdiklerini söyler. Âlî’nin açıklamaları, Bâkî’nin şiirinde şikâyette bulunduğu kişinin Kireççizade Gubârî olabileceğini düşündürmektedir.

Gubârî-Sultan Süleyman Münasebeti

Gubârî’nin Sultan Süleyman’ı farklı münasebetlerle andığını Âşık Çelebi ve Gelibolulu Âlî nakletmektedir. Her iki tezkire yazarının aktardığına göre sultan H. 941/M. 1534-35 İrakeyn Seferinde iken⁸ Gubârî yazdığı şiirin tahallüs beytinde önce sultanı zikretmiş,

“Gubârî makdem-i şâhîden istersen haber almak
Gubâr ol yollar üstünde gelenden sor gidenden sor”

sonra bu şiirine şairleri nazire demeye davet etmiştir (Kılıç, 2018: 420; İsen, 2017: 155):

“Görelüm ey sabâ bu şi‘r-i sihr-âmîze ‘âlemde
Nazîr olur mı her bir şâ‘ir-i şîrîn-suhandan sor”

Şuara tezkirelerince aktarılan bu bilgiden anlaşıldığı üzere şair, sultanla ilgili bir şiir yazdığı anda hemen diğer şairleri nazire demeye davet etmekte, olayı bir nazire müsabakasına dönüştürmektedir.⁹ Bu çıkarımı TS.MA.e 324/27 numaralı belge de teyit etmektedir. Zira Gubârî ilgili belgede de diğer şairleri Muhibbî’nin şiirine nazire

⁸ Gubârî seferde ordu kâtibi olarak görev yapmıştır (Parmaksızoğlu, 1950: 348).

⁹ Gubârî şiirini deyip şairlere gönderdikten sonra, Gelibolulu Sürûrî şairin maktası karşısında onu ayıplayarak şu cevabı vermiştir (İsen, 2017: 154-155):

Bir iki Türkî beyt ile gurûr itmek revâ mıdır
Sen insâf eylemezsen bârî bir ehl-i suhandan sor

demeye davet etmiştir. Anlaşılan Gubârî sultanı tanzir ettiğinde yahut ondan bahsettiğinde şiir(ler)ine diğer şairleri nazire demeye çağırarak kendi şiirinin üstünlüğünü ortaya koymaya, bu yolla sultanın dikkatini çekmeye çalışmaktadır. Gubârî'nin bu tavrı, Latîfî tarafından fark edilmiş olmalıdır ki yazar, onun şahsiyetini şu cümlelerle anlatmıştır. "Fenn-i şi'rde isti'mâl-i kesîre rûsûh u melekeye mâlik ve meslekeye sâlikdür. Ammâ kendüye hüsn-i i'tikâdı hadden ve haddinden ziyâdedür" (Canım, 2017: 386). Beyânî de Latîfî'yi doğrulayacak şekilde onun kendisiyle övünme yönünü vurgulayarak bu hususu delillendirmiştir: "Kendüye pindârı kendi mikdârından hezâr mertebe ziyâdedür" (Sungurhan, 2017b: 138).

Bâkî-Sultan Süleyman Münasebeti

Nazire müsabakasına dâhil olan şairler arasında Sultan Süleyman'la münasebeti en aşikâr ve maruf olan şair Bâkî'dir. Şair-hâmî ilişkisinin ideal modeli olarak görülen Bâkî-Sultan Süleyman ilişkisine hem dönemin kaynakları hem de diğer şairler ilgi göstermiştir.¹⁰

Tarihçi Selanikî Mustafa Efendi, Mirahur Ferhad Ağa'dan Sultan Süleyman'ın Bâkî hakkında söylediği bir sözü aktarmaktadır: "Pâdişâhlığımın birkaç yerinde hazz-ı vâfirim vardır. Biri de Abdülbâkî Efendi gibi bir tab'-ı pâk ve cevâhir-zâtı bulup çıkarup kadr u kıymet virdüğümdür" (İpşirli, 1999: 858). Sultan Süleyman, saltanatında kendisini memnun eden, zevk aldığı bir hadise olarak Bâkî gibi bir şairi bulup onu himaye etmesini, ona değer vermesini vurgulamıştır. Dönemin kaynaklarına müracaat edildiğinde bu vurgunun gerekçeleri ortaya çıkmaktadır.

Âşık Çelebi, Bâkî'nin Sultan Süleyman'ın himayesi altında ve sultanın çeşitli teveccühleriyle makbul olduğunu söyler (Kılıç, 2018: 175). Hasan Çelebi, Bâkî'nin sultanın sohbetine nail olduğunu ve onun musahipleri arasında bulunduğunu belirtir (Sungurhan, 2017a: 222). Bağdatlı Ahdî, şairin şiirlerinin sultanın kulağına erişmesiyle elde ettiği müderrislik vazifesine değinir. Şairin danışment iken sultanın emriyle otuz akçelik Silivri Piri Paşa Medresesi'ne müderrislik payesiyle atandığını söyler (Solmaz, 2018: 79). Riyâzî, Bâkî-Sultan Süleyman münasebetine geçmeden önce sultanın hüner sahibi birçok kişiye ihsan ve iltifatta bulunduğunu vurgular. Sultanın Bâkî üzerindeki tesiri şaire itibar ve iltifat ederek onun söz söylemesine (şiir yazmasına) imkân sağlamış olmasıdır (Açıkgöz, 2017: 33). Riyâzî de Ahdî gibi şairin ilmiye sınıfındaki yolculuğunun nasıl başladığını aktararak bu münasebete ayna tutar.¹¹ Riyâzî, sultanın şaire "İç ilde yirmi beş pâyesinde medrese virile." diye emrettiğini ancak sadaretin "sâz-ı kânûn-ı saltanat degüldür." demeleri üzerine kendi hazinesinden ödenmek

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Kaplan, 2021.

¹¹ Atâyî, Nisan 1564'te Bâkî'ye 25 akçelik medrese verildiğini, ancak dönemin Rumeli Kazaskeri Hâmîd Efendi'nin "Muvâfık-ı kânûn-ı hümâyûn degüldür." diyerek Bâkî'nin görevlendirilmesi konusunda tereddüt yaşadığını, bunun üzerine sultanın kat'î suretteki bir fermanıyla şairin Haziran 1564'te Silivri'deki Piri Paşa Medresesi'ne görevlendirildiğini söyler (Donuk, 2017: 1175).

üzere otuz akçelik Silivri Medresesi'ne atadığını bildirir. Riyâzî'ye göre Bâkî'nin bir şair olarak ortaya çıkmasında sultanın ona itibarı ve iltifatı belirleyici olmuştur (Açıkgöz, 2017: 83). Mehmed Tevfik, şairin ikbal yolculuğunun sultanın Nahcivan Seferi'nden döndükten sonra başladığını söyler. Seferi tebrik ve tehniyet amacıyla yazdığı kasidesi sonrası sultanın şaire ihsanları başlamıştır. Tevfik daha sonra şairin bahtının açıldığını ve Sultan Süleyman tarafından müderris olarak atandığını söyler (Kutlar Oğuz, vd., 2017: 99-100).

Şuara tezkireleri ve *Şakâyık* zeyilleri sultanın şaire yönelik ihsanlarının neler olduğundan da bahsetmiştir. Bu konuda somut bir bilgi Atâyî'de geçmektedir. Atâyî, 1565'te Sultan Süleyman'ın şaire *Keşşâf*, *Hidâye* ve *Ekmel* adlı eserlerin nüshalarını hediye ettiğini aktarır (Donuk, 2017: 1179). Bâkî, sultanın bu hediyelerine bir kıta yazarak teşekkür eder ve ilgili şiirinde bu kitap adlarını ima eder. Bâkî'nin yazdığı kıta "mukattaat" bölümünün ilk şiiri olup "Keşf-i Keşşâf ile Hidâye 'inâyet olındukda pâye-i serîr-i a'lâya ref' olunmuşdur" başlığını taşımaktadır.

Eyledi keşf ile izhâr-ı kerâmet keremün
İtdi müşkillerümüz hâce-i ihsânun hal

Kime kim reh-ber ola bedraka-i ihsânun
Yolına karşı tutar şem'-i hidâyet meş'al

Gerçi kâmillere 'âlemde nihâyet yokdur
Minnet Allâha seni cümleden itmiş ekmel (Küçük, 1994: 440)

Atâyî bu hediyelerin yanı sıra şairin Sultan Süleyman'ın bazı hususi ihsanlarına layık olduğunu ve bir kıtasında bunu ifade ettiğini söyler (Donuk, 2017: 1179-80):

Lutf idüp ol şeh-i firişte-hısâl
Kuzılar eylemiş kulna 'atâ

Dâ'imâ kıl du'âyı ey Bâkî
Kuzuların bağışlasun Mevlâ (Küçük, 1994: 446)

Riyâzî, sultanın şaire dinar ve dirhem renk renk çiçeklerini saçtığını, Atâyî ise şairin gül goncası gibi umut cebini altınla doldurduğunu aktarmaktadır. Bu bilgiler şairin caizeyi akçe olarak aldığını ortaya koymaktadır. Riyâzî ve Atâyî, Bâkî'nin aşağıdaki beytinde bu ihsanları ifade ettiğini söylemektedir:

Lutfundan irdi Bâkîye rengîn filoriler
Gûyâ saçıldı meclise bir dest-mâl gül (Küçük, 1994: 290)

Bâkî-Sultan Süleyman münasebetinin somut yansımalarını hem şairin *Divan*'ında hem de diğer şairlerin çeşitli şiirlerinde görmek mümkündür. Gelibolulu Âlî, Nev'î, Abdî, Nef'î, Nâ'ilî, Fâ'izî, Osmanzade Tâ'ib, Hanyalı Nûrî, Yenişehirli Avnî gibi farklı yüzyıllarda yaşamış şairler, şiirlerinde ideal şair-hâmî bağlamında Bâkî-

Sultan Süleyman'ı zikretmişlerdir. Bâkî'nin *Divan'*ında sultan için söylenmiş kasideler, müzeyyel gazeller, nazireler vardır. Sultan Süleyman'a ilk kasidesini 1555'te takdim eden şair, bu şiirle sultanın himayesini kazanmış, sonra da arka arkaya şiirler yazmıştır. Bâkî, *Divan'*ındaki 1 ve 3. kasideleri sultana takdim etmiş; 4. şiiri Kanunî'nin -yazıp şaire gönderdiği- bir şiirini övmek amacıyla kaleme almıştır.

*Divan'*ın gazeller bölümündeki 308, 419 ve 484 numaralı şiirler Sultan Süleyman için söylenmiş müzeyyel gazellerdir. Müzeyyel gazel olmamasına rağmen 500 numaralı gazelde de sultan methedilmiştir. Selanikî Mustafa Efendi'nin aktardığına göre (İpşirli, 1999: 16), *Divan'*daki 155 ve 494 numaralı şiirler, sultanın son seferi olan Sigetvar Seferi münasebetiyle söylenmiştir. Sultana yönelik sevgi ve bağlılığını her durumda göstermeye çalışan Bâkî, sultanın bazı şiirlerini tahmis ve tanzir etmiştir. Şair, sultanın en meşhur şiirlerinden biri olan

“Halk içinde mu‘teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi”

matlalı gazelini tahmis etmiştir. Şairin Muhibbî'ye nazirelerine dair arşivlerde bazı kayıtlar vardır. Bunlardan biri Topkapı Sarayı Hazine Arşivi'nde bulunan E 6687 numaralı belgedir. Belgede Bâkî'nin saraya (sultana hitaben) yazdığı bir mektuptan ve sultanın 1 şiirine yazdığı 2 nazireden bahsedilmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunan ve nazire müsabakasının kaydını da ihtiva eden 324/27 numaralı belgede ise Bâkî'nin Muhibbî'nin şiirlerine yazdığı 13 nazire yer almaktadır.

Nevâlî'nin Sultan Süleyman, Gubârî ve Bâkî'yle Münasebeti

On altıncı yüzyılın biyografik kaynaklarında her şairin sarayla veya diğer şairlerle kurduğu ilişkiden bahsedilmemiştir. Nevâlî'nin de biyografik kaynaklarda Sultan Süleyman, Gubârî ve Bâkî ile münasebetine dair bir bilgi yer almamaktadır. Ancak Nevâlî'nin Bâkî ve Gubârî ile ortak bazı yönleri vardır. Nevâlî ilmiye sınıfına mensuptur. Müderrislik vazifesinden sonra III. Murad'ın şehzadesi Mehmed'e hocalık yapmıştır. Gubârî de bir dönem müderrislik yapmıştır. Mekke'den döndükten sonra Şehzade Bayezid'in oğlu Orhan'ın hocalığını üstlenmiştir. Bâkî, bu iki isimden ilmiye sınıfında terakki etmesiyle ayrılmaktadır. Bâkî, çeşitli medreselerde müderrislik; Mekke, Medine, İstanbul kadılıkları, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapmıştır.¹²

Nevâlî'nin Bâkî'yle münasebeti olup olmadığı bilinmese de oğlu Atâyî'nin (öl. 1618), Bâkî'nin muakkibi olduğu görülmektedir. Atâyî, Bâkî'nin “sünbül” redifli kasidesini tanzir, “Dil giriftâr-ı belâ dil-ber hevâyî n'eylesün / Dâme düşmez yirlere konmaz hümâyî n'eylesün (G. 370)” ve “Ser-i kûyun sanemâ cennet-i a'lâ bilürin / Müntehâ kâmetüni Sidre vü Tûbâ bilürin (G. 363)” matlalı gazellerini tahmis etmiştir.

¹² Nevâlî'nin biyografisi için bk. Köksal, 2013. Gubârî'nin biyografisi için bk. Kaplan, 2014. Bâkî'nin biyografisi için bk. Macit ve Kaplan, 2014.

Gubârî'nin Nazire Müsabakasına Davet Kıtası

Muhibbî'nin "aynına" redifli gazeline Gubârî, Nevâlî ve Bâkî nazire söylemişlerdir. Bu açıdan gazel, arşiv belgesinde müsabaka dâhilinde en çok nazire söylenen şiir olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca gazelin Gubârî'nin şairleri davet ettiği kıtanın hemen üzerinde yer alıyor olmasını da göz önünde bulundurduğumuzda, Muhibbî'nin "aynına" redifli bu gazelinin, müsabakanın çıkış noktasını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Gubârî, davet kıtasında "Âlem padişahının bu şiirine kimse yetişeyim diye nazire söylemesin; doğrusu biz çalıştık kadir olmadık." diyerek padişahla arasında bu şiir üzerine bir hadise geçmiş olduğunu hissettirmektedir. Hadisenin ne olduğuna, Kınalızade Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ*'sında verdiği bilgiler ışık tutmaktadır.

Hasan Çelebi'nin ve Gelibolulu Âlî'nin kaydettiğine göre Gubârî, Mekke dönüşü Kütahya'ya uğramış, orada Şehzade Bayezid'in büyük oğlu Orhan'a hocalık yapmıştır (Sungurhan, 2017a: 630; İsen, 2017: 155). Şehzade Bayezid vakasında, şehzadenin maiyetinde yer almış, Bayezid'in Konya'da Selim'le yaptığı savaşta bulunmuştur.¹³ Bu sebeple Yeni(ce)hisar/Boğazhisar'da bir müddet hapis kalmıştır. Ardından sultanın affına mazhar olmuş ve kendisine çeşitli ihsanlarda bulunulmuştur.¹⁴ Şair bu dönemde Sultan Süleyman'ın söz konusu gazelini 'tettebbu' ederek bir ruka ile sultana sunmuş ve ondan mahmil kadılığını istemiştir.¹⁵ Sultan ise, kendi şiirine Gubârî'nin yazdığı nazireyi yeterince beğenmiş olacak ki, aynı rukanın üzerine yazdığı "Bildüm anı kim imiş mahmile kâdî olsun" mısrasıyla kabulünü bildirmiştir. Mısrayı okuyan Gubârî'nin "Şöyle hidmet idelüm kâfile râzî olsun" mısrasını sultana inha ile sunduğu da hadisenin detayları arasında zikredilmektedir.

Hasan Çelebi'den bu bilgileri tarihlendirmek gerekirse, Gubârî'nin hapis kaldığı ve affedilerek mahmil kadılığı göreviyle ödüllendirildiği dönem H. 969-970/M. 1561-

¹³ Şehzade Bayezid, 1559'da emrindeki kuvvetlerle babası Sultan Süleyman'a karşı isyan etmiş, Şehzade Selim'le yaptığı savaşı kaybedince babasından af dilemiş, ancak affı kabul görmemiştir. Bunun üzerine dört oğlu ve adamlarıyla birlikte İran Şahı Tahmasb'a sığınmıştır (Turan, 1992: 230-231). İmparatorluğu bir süre meşgul eden bu olay, tarihte Şehzade Bayezid hadisesi olarak bilinmektedir.

¹⁴ Bu ihsanların neler olduğuna dair Atâyî şu malumatları vermektedir: "Ba'z-ı ma'ârifi ma'rûz-ı sudde-i Süleymânî oldukda mazhar-ı lutf-ı cihân-bânî olup kâfile-i huccâc kazâsı ile ikrâm, ba'dehu hazîne-i Mısr'dan kırk pâre vazîfe vü cerâye in'âm olındı" (Donuk, 2017: 663). Âşık Çelebi, sultanın Gubârî'ye ihsanlarını bir şiirle vurgulamıştır:

Zihî lutf u mürüvvet bârekallâh
Zihî şâhâne himmet levhaşâllah

Çü hayr-ı hâtime oldur mukarrer
İlâhî bize de eyle müyesser (Kılıç, 2018: 681)

¹⁵ Ruka; yazılmış kâğıt, mektup demektir. Bu tabir yazı yazılacak kâğıt, deri parçası için de kullanılmıştır. Bilhassa vesikalarda geçer (Pakalın, 2004: 56). Mahmil kadısı, Hac farizasını yerine getirmek üzere yola çıkan hacılara eşlik eden ve onların adlî meselelerini çözmekle yükümlü olan kimsedir (Atalar, 1991: 206).

1562 yıllarına denk gelmektedir. Dolayısıyla müsabakanın, Gubârî'nin mahmil kadılığına getirildiği H. 970/M. 1562 yılı ile sultanın ölüm yılı olan H. 974/M. 1566 yılları arasındaki bir tarihte gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

Gubârî'nin şiir yoluyla tayin istemesiyle başlayan hadise, şairin hakikatte bu şiirini sultanın gazeline nazir(e) saymayıp, yaptığının olsa olsa onun peşinden gidip (ona peyrev olup) harmanından taneler toplamak olduğunu itiraf etmesi şeklinde devam etmiştir.¹⁷ Hadise, sultanın kendi şiirine 'nazir(e)' bir gazel söyleyebilecek kimse çıkması durumunda caize olmak üzere Gubârî'ye elli filori vererek onu bu hususta görevlendirmesi şeklinde gelişmiştir. Verilen ödül büyüktür. Ödülün büyüklüğü de müsabakanın sultanın himayesinde ve ancak onun verdiği ödülle gerçekleşebileceğini göstermektedir. Zira Gubârî'nin sultanın "üstine" redifli şiirine yazdığı nazirede, kendi şiirinin üstüne çıkacak bir nazire yazılması durumunda verdiği ödül 1 altın (Hasan Çelebi'ye göre 3 altın, Sehî Bey'e göre 5 filori) iken bu müsabakada ödül 50 filoridir. Bir filorinin 3,5 gr. ağırlığında, altından mamul bir para (İnalçık, 1996: 106) olduğu göz önüne alındığında; sultanın kendininkine eşdeğer bir şiir için biçtiği miktarın 175 gr. altına, bugünkü değerle, yaklaşık 150 bin liraya denk geldiğini ayrıca belirtelim. Gubârî'nin TS.MA.e 324/27 numarada 5. varakta yer alan şiiri müsabakanın davet kıtasıdır.

Mısrâ'
Kıt'a-i da'vâ-yı Gubârî budur

Mısrâ'
Bu husûsla hazret-i Monlâ mümeyyizdür bilün

Ey Gubârî pâdişâh-ı 'âlemün bu şi'rine
Dimesün kimse nazîre diyüp ana irelüm

Biz çalışduk kâdir olmaduk hakîkat tek hemân
Pey-rev olup hırmen-i şi'rinde hûşe direlüm

Pâdişâhun her ki bu şi'rine söylerse nazîr
Pâdişâh elli filori virdi ana virelüm

Gubârî'nin şiirde yer verdiği "Pâdişâh elli filori virdi ana virelüm" mısrası iki şekilde yorumlanabilir: Sultan ya Gubârî'nin kendi şiirine karşılık söylediği nazire

¹⁶ Belgenin düzenlenme tarihi arşiv kaydında H. 29.12.0974'tür. M. 07.07.1567'ye tekâbül eden bu tarih, zannımızca resmî kaydı işaret etmektedir, olayın tarihini göstermemektedir. Zira bu tarihte Sultan Süleyman hayatta değildir. Belgede Muhibbî'nin şiirinin takdiminde kullanılan "Gazel-i pâdişâh-ı 'âlem-penâh sellemehu'llâh" başlığındaki "sellemehu'llâh" ifadesi müsabakanın sultanın sağlığında yapıldığına işaret etmektedir. Muhibbî'nin iki gazelinden önce verilen "halleda'llâhu hilâfetihi" ve hullidet hilâfetihi" ifadeleri de bu bilgiyi doğrulamaktadır.

¹⁷ Nitekim Hasan Çelebi de Gubârî'nin bu eylemini "tetebbu" (peyrev olmak, ardına düşüp araştırmak) kelimesiyle tanımlamıştır.

karşılığında bu ödülü kendisine vermiştir ya da Gubârî'den bu ödülü şiire başarılı bir nazire diyene vermesini istemiştir. Zira Gubârî "Biz çalışduk kâdir olmaduk" diyerek şiire başarılı bir nazire söyleyemediğini beyan etmiştir. Bu durumda şair de ödüle dayalı bir nazire müsabakası düzenlemiştir denilebilir.

Gubârî'nin davet kitasının sağ ve soluna dikey olarak yerleştirilen "Kıt'a-i da'vâ-yı Gubârî budur", "Bu husûsla hazret-i Monlâ mümeyyizdür bilün" mısraları, okuyucunun dikkatini çekmeye yönelik bir tabela görevi görmektedir. İkinci mısra da görüleceği gibi, söz konusu müsabakaya hakemlik yapacak kişinin kim olduğu belli değildir. Kast edilen kişiyi tarif için o dönem yeterli olan "Hazret-i Monlâ" tanımlamasıyla yetinilmiştir. Ancak yaşı ve bilgisi itibariyle o dönem şairlerince üstat kabul edilen bir kimse olduğu ve Osmanlı ilmiye teşkilatında üst düzey kadıları ifade eden mevleviyyet (monla) payesiyle müşerref bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şiirlerin Nazire Bağlamında Değerlendirilmesi

Nazireyi bir kavram olarak ele alıp inceleyen Edith Ambros, nazire şiiri diğer şiirlerden ayırmada ve bir şiirin nazire olup olmadığını belirlemede dikkat edilmesi gereken hususları dış ve iç faktörler olmak üzere iki ana grupta incelemiştir. Ambros'un (1989: 59) vezin, kafiye ve redife ek olarak sunduğu dış belirleyici faktörler şunlardır:

- Güvenilir bir kaynağın tanıklığı. Mesela söz konusu şairin aşağı yukarı çağdaşı olan bir tezkire yazarının beyanı.
- Nazire olarak değerlendirilen şiirin bir nazire mecmuasında yer alması.

Ambros'un (1989: 60-63) bir şiirin nazire olup olmadığını belirlemede ele aldığı belirleyici iç faktörler ise şunlardır:

- Şairin tanıklığı. Nazire söylemek için niyetinden bahsetmesi ya da naziresinde varsayılan model şiiri övmesi.
- Nazire olarak değerlendirilen şiirin model şiirden bir veya birden çok mısra içermesi. Yani tazmin.
- Model şiirle hususi uzunlukta ve(ya) özgünlükte (orijinallikte) redif ortaklığı.
- Musammat (iç kafiyeli) olmak gibi model şiir ile nazire şiir arasında yapısal özelliklerin varlığı; sezilebilir sayıda özellikle çarpıcı parça ve kelimelerin ortaklığı; aynı atasözlerinin ve deyimsel tabirlerin paylaşımı; aynı veya benzer söz sanatı unsurları cinas gibi, soru-cevap gibi, tezat vb. kullanımı; özdeş (aynı) kelimelerle ifade edilmemiş fark edilebilir sayıda hayal (imaj) ve düşüncelerin ortaklığı bir şiirin nazire olduğunu belirlemede önemlidir.

Bu konuda geniş bir inceleme yapan Köksal (2006: 42-47) da şiirlerin nazire olup olmadığını tespit edebilme noktasında bazı hususlara işaret etmiştir:

- Zemin şiirde kullanılan belirli söz kalıpları nazirelerin önemli bir kısmında da aynen yer almaktadır.
- Zemin şiir konu bütünlüğü taşıdığı yani yek-ahenk bir gazel olduğu takdirde ona yazılan nazirelerin de aynı konuyu işledikleri görülmektedir. Bu tür nazirelerde zemin şiirde kullanılan kelime kadrosu büyük oranda nazire şiirde tekrarlanmaktadır.
- Bazı nazirelerde nazire sahibi, tanzir ettiği şiirin şairini anmaktadır.
- Kimi nazirelerin ya çok az kullanılan kelimelerden yapılmış veya uzun oluşları bakımından tevafuk olması neredeyse imkânsız olan redifleri vardır. Bu tür uzun rediflerle yazılmış şiirler de, şiirin kime nazire yazıldığı konusunda önemli işaretler vermektedir.
- Zemin şiirde şekil, muhteva veya ifade bakımından ilginç veya sıra dışı denilebilecek bir özellik varsa bu, nazirede de uygulanabilmektedir.

Zemin/Model şiirle, nazire şiir arasında her zaman madde ve mana cihetinden benzerlik veya bir ortaklık bulunması mecburiyet olmasa da genel olarak nazire şiirlerin zemin/model şiirlerle dil, anlatım ve hayal bakımından benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Kaplan, nazire kavramını çeşitli açılardan inceleyen birçok çalışmayı referans alarak bir şiirin nazire olup olmadığını değerlendirirken zemin/model şiirle nazire şiir arasında olabilecek bazı ortaklık ve benzerliklerden bahsetmiştir. Kaplan'ın (2015: 226) yer verdiği, olması muhtemel ortaklık ve benzerlikler şunlardır:

- Aynı (ortak) kafiyeli kelimeler
- Ortak temel objeler, ortak hayal unsurları
- Özne ve fiil ortaklığı
- Ortak ifade tarzları (seslenme, soru-cevap...)
- Tamlama yapısı ve terkip ortaklığı
- Ortak kalıp ifadeler
- Edebî sanatların ortaklığı
- Mazmun ortaklığı
- Matla beyitlerinde benzerlik
- Kelime kadrosunda ortaklık ve benzerlik
- İfade ve hayal benzerliği
- Söz kalıplarında benzerlik
- Anlatım tekniklerinde benzerlik
- Paralel ve ortak söz yapıları
- Söz dizimi, paralelizm ve öncellemeler
- Kurgusal benzerlik
- Muhteva birliği ve konu bütünlüğü
- Tazmin edilen mısra veya mısralar

- Orijinal ve özgün redifler
- Zemin ya da model şiirdeki ilginç, sıra dışı ve alışılmadık uygulamalar
- Nazire yazılan şairin adının anılması.

Bu hususlar dikkate alınarak müsabaka dâhilindeki şiirlere bakıldığında belgenin bir nazire mecmuası niteliği taşıması; Gubârî'nin nazire şiirlerden önce yer alan kıtası bu konuda güvenilir bir kaynağın şahitliği olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca Gubârî'nin söz konusu naziresine dair çağdaşı Hasan Çelebi'nin şuaara tezkiresinde verdiği malumat da önemli bir delil olarak görülmelidir. Gubârî'nin Muhibbî'ye nazire olan bu şiirinin üç beyti Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ*'sında yer almaktadır. Hasan Çelebi de *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*'sında şiirin tamamına yer vermiş ve neye binaen yazıldığını aktarmıştır.

Şiirlerin nazire olarak değerlendirilmesinde şairlerin tanıklığı da önemlidir. Bâkî'nin naziresi dışında iki şiirde şairler, makta beytinde, doğrudan sultana seslenmişlerdir:

Ol kadar pâ-mâl-i gam oldı Gubârî ki şehâ
Hâksâr-ı gam olup döndi turâbun 'aynına (Gubârî, b. 5)

Pâyüne yüzün sürem diyü Nevâlî husrevâ
Halka kıldı cismini döndi rikâbun 'aynına (Nevâlî, b. 6)

Gubârî "şehâ" diyerek Muhibbî'ye seslenmiş ve gamın ayakları altında kaldığını, âdeta toprağa döndüğünü söyleyerek sultandan yardım istemiştir. Nevâlî ise Muhibbî'ye "husrevâ" ifadesiyle seslenmiştir. Nevâlî'nin sultanın ayağına yüz sürmek arzusuyla boyu/vücudu halkaya dönmüş; bu hâliyle şair, üzengi gibi olmuştur. Nevâlî, şiirinin 1. beytinde de "şehâ" ifadesini sultanı ima edecek şekilde kullanmıştır.

La'l-i nâbun kim şehâ benzer şarâbun 'aynına
Gözlerüm ana nazar döndi habâbun 'aynına

Gubârî ve Nevâlî, Bâkî'ye nispetle model şiirin kelime kadrosuna daha fazla bağlı kalmıştır. Gubârî, Muhibbî'nin şiirindeki "asiyâb, kâmet, rebâb, turâb" kelimelerine naziresinde yer vermiştir. Model şiirde belirgin olan fiil "dönmek"tir. Muhibbî bu fiili 4, Gubârî ise 3 defa kullanmıştır. Muhibbî'nin 3 defa yer verdiği "gözyaşı"na karşılık, Gubârî "eşk" ve "yaş" kelimelerini tercih etmiştir. Nevâlî, Muhibbî'nin şiirindeki "âb, âsiyâb, çeşm, şarâb, tolâb" kelimelerine kendi şiirinde yer vermiştir. Nevâlî, fiil bakımından da Muhibbî'nin şiirini model almıştır. Model şiirdeki "benze-" fiilini 2, "döndi" çekimli fiilini 3 defa aynen 1 defa da ikileme içinde tekrarlamıştır. Model şiirdeki "suvar-", Nevâlî'de "sula-" şeklindedir. Ayrıca model şiirde 3 defa yer alan "gözyaşı" tamlamasından birinci unsur nazire şiirde 3, ikinci unsur 1 ve gözyaşının eş anlamlısı "sirişk" 1 defa yer almıştır. Model şiirin kelime kadrosundan en uzak kalan şair Bâkî olmuştur. Bâkî, Muhibbî'nin şiirinden yalnızca "kebâb" ve "şarâb"ı şiirine dâhil etmiş; model şiirdeki temel fiil olan, Gubârî ve Nevâlî

tarafından üçer defa kullanılan “dön-” fiilini yalnızca 1 defa tercih etmiştir. Model şiirde 3 defa yer alan “gözyaşı” ifadesine mukabil nazire şiirde 1 defa “kanlu yaşlar”, 1 defa da “yaş” kelimesi yer almıştır. Şairlerin kelime tercihleri değerlendirildiğinde Muhibbî'nin şiirindeki kelime kadrosunu en fazla tekrarlayan şairin Nevâlî olduğu anlaşılmaktadır. Bâkî, lafız bakımından model şiire bağlı kalmamaya çalışmıştır. Kelime kadrosu model şiirden farklılık taşıyan şairlerin şiirlerinde hayal bakımından da münasebetin az olduğu görülmektedir.

Nazire şiirlerde matla beyti, model şiirden belirgin izler taşıyabilmektedir. Bu noktada nazirelere bakıldığında kafiyeyi oluşturan kelimeler ve içki meclisine dayalı tenasüp ortaklığı dışında matla beyitleri arasında bir benzerlik görülmemektedir.

Benzeyelden gözlerüm yaşı şarâbun ‘aynına
Yandı mihnetle ciğer döndi kebâbun ‘aynına (Muhibbî, b. 1)

Bakmağa pîr-i mugân her dem şarâbun ‘aynına
Câmdan aynek ider gördüm habâbun ‘aynına (Gubârî, b. 1)

La‘l-i nâbun kim şehâ benzer şarâbun ‘aynına
Gözlerüm ana nazar döndi habâbun ‘aynına (Nevâlî, b. 1)

Var ise geldi şarâb-ı la‘l-i nâbun ‘aynına
Kim görünmez bâde-i gülgûn habâbun ‘aynına (Bâkî, b. 1)

Muhibbî ilk beyitte şarâb, ciğer ve kebâb kelimeleriyle içki sofrası tenasübü oluşturmuş, gözyaşlarını şaraba benzetmiştir. Gözyaşları şarap olunca âşğın ciğeri de içki sofrasının kebabı olarak tahayyül edilmiştir. Gubârî “kebâb” ve çağrışımlarını kullanmamıştır. Onun yerine hava kabarcığı/köpük anlamına gelen “habâb”ı şiire dâhil etmiştir. Gubârî beyte “aynek (gözlük)” sözcüğünü de dâhil ederek üç şiirden ayrı bir hayal kurmuştur. Bu hayalin temelini habâbın şekli ile göz arasında glenekte kurulan münasebet oluşturmaktadır. Meyhaneci her an şaraba/şarabın gözüne bakabilmek için hava kabarcığının gözüne camdan/kadehten gözlük yapmıştır. Muhibbî'nin beyti “benze-, dön-” fiilleri etrafında şekillenirken Gubârî'nin “ayn-aynek-habâb” münasebeti sebebiyle beytini “bak-, gör-” fiillerine dayadığı görülmektedir. Gubârî sözcükler arası iham-ı tenasübe önem vermiştir. Şair, “dem-şarâb”, “aynek-ayn-cam” arasında münasebet kurmuştur. Bâkî ve Nevâlî de beyitlerine “habâb”ı dâhil ederek bu açıdan Gubârî'yi takip etmişlerdir. İkisi de model şiirin ilk beytinden uzaklaşarak kabarcığın gözle olan benzerliğine dayalı bir ilgi kurmuşlardır. Muhibbî, âşğın gözyaşları ile şarap; Nevâlî ise sevgilinin dudağı ile şarap arasında renge dayalı bir ilişki kurmuştur. Nevâlî, Gubârî'nin beytine bağlı kalarak habâbın gözle olan bilindik münasebetini devam ettirmiştir. Şairin gözleri, sevgilinin kırmızı dudağına bakmak için hava kabarcığına dönmüştür. Nevâlî, naziresinde Muhibbî'nin beytindeki “benze-, dön-” fiilleri etrafında model şiirden

farklı bir söyleyiş yakalamaya çalışmıştır. Bâkî ile Nevâlî'nin şiirleri arasında "la'li-nâb" tamlaması ortaktır. Ancak Bâkî üç şiirden de tamamen farklı bir beyit kurgulamıştır. Bâkî "aynına gel-" ifadesini nazarı değmek, göz değmek anlamında kullanmıştır. Gül renkli şarabın, hava kabarcığının gözüne görünmemesinin sebebi, halis kırmızı şarabın gözünün değmesidir. Bâkî beyitte sözcükler arasında anlam münasebetini kinayeli bir şekilde kurmaya çalışmıştır. "Aynına gel-" ifadesini böyle kullanan şair, "aynına görünme-" ifadesinin de değeri olmamak, bulunmamak anlamını çağrıştırmıştır. Şair beyitte ayrıca "gel-gül" cinası yapmıştır. Bâkî, diğer iki şairden farklı olarak Muhibbî'nin matlasına 3. beyitte cevap vermiştir.

Kanlı yaşlar dökdüğü meyden cüdâlık derdidür
Yohsa gelmez âteş-i sûzân kebâbun 'aynına (Bâkî, b. 3)

Bâkî, ateş üzerinde pişen etten damlayan suyu, kebabın şaraptan ayrı kalması sonucu duyduğu acıyla akıttığı kanlı yaşa benzetmiştir. Şair, ayrılık derdi olmasa yanan ateşin, kebab için önemli olamayacağını söylemiştir. Ayrılıktan edilen şikâyet, öncesinde bir vuslat olduğuna delildir. Bu sebeple Bâkî'nin burada kebabın piştikten sonra şarapla buluşmasına duyduğu özleme değil de daha öncesine atıfta bulunduğu; dönemin mutfak kültürü dâhilinde, gayrimüslim tebaa arasında yaygın olduğunu anladığımız 'etin şarap içerisinde bekletilmesi' hadisesine gönderme yaptığı fark edilmektedir. Ayrıca burada ciğer kelimesini özellikle atlayan Bâkî, pişmekte olan ciğerden kan damlaması gibi hazır bir malzemeyi kullanmak yerine şarapta bekletilen etten şarabın damlaması gibi özgün bir ilgiyi sultana sunmuştur. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Bâkî'nin gazelinin ilk beytinde Gubârî'nin gazelinin aşmaya çalışırken 3. beytinde Muhibbî'ninkine nazir bir manzume yaratma çabası içinde olduğu görülmektedir.

Çarh elinden inlesem tolâb-veş olmaz 'aceb
Gözlerüm yaşı dönüpdür âsiyâbun 'aynına (Muhibbî, b. 2)

Mezra'-ı dilde mahabbet tohmı sebz olsun diyü
Anı suvarmağa çeşmüm döndi âbun 'aynına (Muhibbî, b. 3)

Eşküm-ile âsiyâb-ı dîde devr eyler müdâm
Döndi başum iki gözlü âsiyâbun 'aynına (Gubârî, b. 2)

Döne döne yaş döküp kûyun gülistân[un] sular
N'ola benzerse gözüm tolâb-ı âbun 'aynına (Nevâlî, b. 3)

Yıktdı çeşmüm hânesin seyl-i sirişküm 'âkıbet
Döndi su almış harâbe âsiyâbun 'aynına (Nevâlî, b. 4)

Muhibbî, gazelinin 2 ve 3. beytini 'gözyaşı dökme' olayı üzerine kurgulamıştır. Bu durumu ifade için sıkça başvurulan benzetmeliklerden olan (su) değirmeni

(dolab/âsiyâb), değirmeni döndüren su kaynağı/ırmak (âsiyâbun aynı) ve su kaynağına (âbun aynı) yer vermiştir. Su dolabının -çarkının- dönerken çıkardığı inilti benzeri ses (2. beyit 1. mısra) ve çarkından dökülen suyun çokluğu (2. beyit 2. mısra) bağlamlarında kullandığı için (ilk mısrada su dolabı, ikinci mısrada su dolabı sayesinde dönen su değirmeni olmak üzere) bir beyit dâhilinde iki kez zikretmiştir. Gubârî'nin de model şiirdeki bu hususiyete uyarak âsiyâb kelimesini iki mısrada tekrarladığı görülmektedir. Muhibbî, feleğin elinden inlemelerini su dolabının çıkardığı gıcırtilı, narayı andıran sesle eşleştirirken “çarh” kelimesinin farklı çağrışımlarından faydalanmış, gözyaşlarını dolabı döndüren suya benzetmiştir. Diğer beyitte ise şair, akarsudan su dolabı vasıtasıyla alınan suyun, su kanallarına taşınarak bahçe sulanmasını esas almış; bir hüsn-i talil içinde gözlerinin su kaynağına dönmesini, gönül tarlasında muhabbet tohumu yeşersin diye sulamak istemesine bağlamıştır. Gubârî, beytini kurgularken Muhibbî'nin 2. beyitteki hayalinden esin almıştır. Şair, gözünü bir değirmene; gözyaşlarını ise bu değirmeni döndüren suya benzetmiştir. Şairin bu hâliyle başı iki gözlü bir değirmene dönmüştür.¹⁸ Gubârî'nin şiirinde Muhibbî'nin kurduğu çağrışım zenginliği yoktur. Nevâlî, naziresinde model şiirde Muhibbî'nin yaptığı gibi su dolabı ve değirmen üzerine beyitlerini kurgulamıştır. Şair 3. beyitte durmaksızın gözyaşı döküp sevgilinin mahallesinin gül bahçesini suladığını söylerken bir yandan “döne döne” ikilemesinin anlamıyla Gubârî'nin “müdâm”ına göndermede bulunurken diğer yandan “sula-” ifadesiyle Muhibbî'nin 3. beytindeki “suvar-” ifadesiyle bağ kurmuştur.¹⁹ Nevâlî, 4. beytinde değirmeni temel obje olarak kullanmıştır. Şair, hem Muhibbî hem de Gubârî'nin şiirindeki temel objeye onlardan farklı bir kurgu içinde yer vermiştir. Şairin gözü bir hane, gözyaşları bu haneyi yıkan bir seldir. Bu hâliyle gözleri, su almış harabe bir değirmene dönmüştür. Üç şiirde ortak bir unsurun varlığı dikkati çekmektedir: Temel objeler su dolabı ve değirmen olunca beyitlerde fiillerde bir ortaklık meydana gelmiş, şairler “dön-” fiilini hem ‘kendi etrafında veya bir şeyin etrafında hareket etmek’ hem de ‘benzemek’ anlamını çağrıştıracak şekilde kullanmışlardır. Bâkî naziresinde su dolabı ve(ya) değirmene dayalı bir beyte yer vermeyerek üç şiirden de ayrı düşmüştür.²⁰

¹⁸ Akarsu kenarlarına kurulan su değirmeni yahut su dolaplarının temelini oluşturan ayak ve kemerler de köprüler gibi iki gözlü, üç gözlü şeklinde isimlerle tanımlanmışlardır (Şentürk, 2019: 76-77).

¹⁹ Nevâlî'nin bu beyti, Necâtî Bey'in aşağıdaki beytinden anlam olarak izler taşımaktadır. Beyitte Necâtî Bey kendisini sevgilinin gül bahçesini döne döne sulayan bir dolaba benzetmiştir.

Girye vü zârî ile oldı Necâtî dolâb

Gülsitân-ı ser-i kûyunu sular döne döne (Tarlan, 1997: 430)

²⁰ Bâkî'nin naziresinde âsiyâb veya dolaba dayalı bir hayale yer vermemesi dikkate şayandır. Bâkî, Gubârî ve Nevâlî'yi taklit eden bir şair olarak görünmek istememektedir. Zira şairin *Divan'*ına müracaat edildiğinde gerek âsiyâb gerekse dolaba dayalı bazı orijinal söyleyişlerin yer aldığı görülmektedir. Aşağıdaki beyit bu doğrultuda değerlendirilebilir.

Bâr-ı gamda mihnet-ile kâmetüm çeng olalı
Sînemün nâlišleri döndi rebâbun ‘aynına (Muhibbî, b. 4)

Kâmetüm oldı kemân başum kemânçe kâsesi
Mâ-hasal başdan başa döndüm rebâbun ‘aynına (Gubârî, b. 4)

Klasik Türk edebiyatında çeng, âşığın boyu ile münasebet içinde kullanılmıştır. Muhibbî de şiirinde boyunun, gam yükünden sıkıntıyla/dertle çenge döndüğünü söylemiştir. Beyitte çeng söz konusu olunca onunla ilişkili diğer bir musiki aleti olan rebab beyte dâhil olmuş, şair inlemelerini rebabın çıkardığı sese benzetmiştir. Gubârî model şiirde olduğu gibi boyunu merkeze alarak musiki aletleri eşliğinde naziresini kurgulamıştır. Gubârî bedeninin iki büklüm olduğunu vurgulamak için boyunu yaya benzetmiştir. Şairin boyu keman/yay olunca başı, kemençe kâsesi olmuştur.²¹ Muhibbî inlemeleriyle rebab arasında ilişki kurarken Gubârî baştan başa rebaba döndüğünü söylemiştir. Gubârî'nin model şiirin etkisinde kaldığı görülmektedir. Model şiirden farklı olarak “kemân/kemânçe, baş/başdan başa” söz tekrarlarıyla lafzı çoğaltan şair, manada bir orijinallik yakalayamamıştır. Nevâlî ve Bâkî'nin kendilerini musiki aletleriyle eşleştirdikleri bir kullanım yoktur.

Ey Muhibbî kanda gitsem iki cûdur göz yaşı
Kalmadı şimden girü hâcet turâbun ‘aynına (Muhibbî, b. 5)

Ol kadar pâ-mâl-i gam oldı Gubârî ki şehâ
Hâksâr-ı gam olup döndi turâbun ‘aynına (Gubârî, b. 5)

Pâyüne yüzün sürem diyü Nevâlî husrevâ
Halka kıldı cismini döndi rikâbun ‘aynına (Nevâlî, b. 6)

Muhibbî şiirin son beytinde ilk üç beyitte olduğu gibi gözyaşına dayalı bir hayal kurmuştur. Şairin gözyaşı nereye gitse iki ırmaktır. Bu sebeple toprağın kaynağına ihtiyacı yoktur. Gubarî, sultanın son beytinde geçen “turâb” kelimesini ve 4. beyitte geçen “bâr-ı gam”ı yakalayarak model şiirle münasebet kurmuştur. Ancak bu lafzî bir münasebet olup şair, naziresinde kendi kurgusunu oluşturmasını bilmıştır. Gubârî

Dolâb kurdı kavs-i kuzah bâğ-ı ‘âleme
Mîz-âb gibi her yanadan akdı cûybâr (Küçük, 1994: 38)

Bâkî, iç içe geçmiş kavisli yapısıyla gökkuşağını (kavs-i kuzah) bir su dolabı olarak hayal etmiştir. İrmaklar da bu çarkın oluklarından (hazne kenarındaki su oluklarından) akan sular seklinde düşünülmüştür. “Yağmurdan sonra ortaya çıkan gökkuşağının yağmurun beslediği ırmaklara su dağıtan bir çark gibi düşünülmesi hoş bir benzetme olmuştur” (Şahin Öztaş, 2022: 652). Beyitte dolab kelimesi ‘su dolabı, dolap çevirmek’ anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. “Beyti iki türlü açıklayabiliriz. İlk anlamıyla yağmur sonrası çıkan gökkuşağı hüsn-i ta’lil yoluyla, dünyayı sulayan kocaman bir su dolabına benzetilmiştir. Ayrıca kavs-i kuzah kelimesi feleğin kinayedir. Dolap kurmak, feleğin insana türlü tuzaklar kurması anlamında kullanılmıştır” (Alvan, 2020: 456).

²¹ Kemençe yaylı bir çalgıdır, rebab olarak da bilinir. Bu çalgı aletinin kâse kısmı yuvarlak olup hindistan cevizi, kabak veya oyma tahtadan yapılmaktadır. Şair başını çalgı aletinin bu kısmına benzetmiştir.

Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 5 (Yaz 2022), s. 35-60.

The Journal of Turkish Language and Literature Studies, Issue: 5 (Summer 2022), pp. 35-60.

“şehâ” ifadesiyle doğrudan sultana seslenerek naziresini bir arz-ı hâle dönüştürmeye çalışmıştır. Şair o derece gamın ayakları altında kalmıştır ki gamın tozu, toprağı içinde/perişan bir hâdedir, toprağa dönmüştür. Nevâlî, Gubârî ile aynı mazmunu kullanmak istememiş, şahın ayağına yüz sürmek için zillet gösterme anlamında toprağı değil rikabı tercih etmiştir. Sultanın şiiriyle münasebet kurmak için, vücudunun halka olduğunu söylemiş, nazire şiirdeki 4. beyitle ilişki kurmuştur. Nevâlî de Gubârî gibi son beytinde doğrudan sultana seslenerek naziresini bir arz-ı hâle dönüştürme gayreti içindedir. Nevâlî, sultanın ayağına yüz sürmek için cismini halka yapmış, üzengiye dönmüştür. Nevâlî’nin son beyti, Gubârî’ye göre daha başarılıdır. Şairin hayalinde atının üzerinde duran bir sultan vardır. Şair, sultanın ayağını koyduğu yerdeki üzengiye dönmek için boyu/vücudunu halka yapmış, huzurda saygıyla eğilmiştir. Bu görüntüsünü bir halka olarak niteleyen şair, “rikâb”ın çağrışımlarından başarılı bir şekilde faydalanmasını bilmiştir. Rikâbın “büyük bir kimsenin katı, huzuru” anlamı dikkate alınmalıdır. Şair ayrıca sultanın atının yanında yürüyen rikab ağalarına göndermede bulunmuştur.

Bâkî’nin hem 4 hem de 5. beytinin gerek model şiirle gerekse ona yazılan nazirelerle bir münasebeti yoktur. Bâkî’nin tavrında sadece kafiye/redif ve vezin benzerliğinin sınırları dâhilinde kalmaya çalıştığı; model şiirle, diğer nazire şiirlerin havasına kapılmayıp şiirine kendi tarzını vermeyi amaçladığı görülmektedir. Zaten mevcut şiirler arasında model şiirle en az lafzî münasebet kuran şair Bâkî olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada Sultan Süleyman hayatta iken düzenlenen bir arşiv belgesinde yer alan ve sultanın “aynına” redifli gazeline yazılan nazireler incelenmiştir. Belgeye göre Gubârî, sultanın şiirine bir nazire demiş, lakin bu konuda muktedir olamadığını beyan ederek şairleri bu şiire nazire demeye davet etmiştir. Hasan Çelebi’nin tezkiresine göre Gubârî, Sultan Süleyman’ın bu gazelinin “tetebbu” ederek bir ruka ile sultana sunmuş ve ondan mahmil kadılığını istemiştir. Sultan ise kendi şiirine Gubârî’nin yazdığı bu nazireyi beğenmiş olacak ki hem ona istediği vazifeyi vermiş hem de caize ihsan etmiştir. Bu şiire sultanın çağdaşı şairlerden kaç şairin nazire söylediği bilinmese de belgede üç şairin -Bâkî, Gubârî ve Nevâlî’nin- naziresi yer almaktadır. Müsabakayı düzenleyen ve daveti yapan Gubârî’dir. Gubârî, şiire başarılı bir nazire diyene sultanın verdiği 50 filoriyi ödül olarak vereceğini beyan etmiştir. Bu durum Gubârî’nin bizzat yazdığı bir davet katasıyla belirtilmiştir. Ancak davetin sultanın emriyle mi yapıldığı noktasında bir bilgi yer almamaktadır. Şuara tezkirelerinden Gubârî’nin nazireye dayalı bu türden müsabakalar düzenlediği anlaşılmıştır. Gubârî’nin nazire isteğini kabul eden şairler bir yandan müsabakaya dâhil olup model şiire yaklaşılmaya çalışmışlar, diğer yandan da “Dimesün kimse nazîre diyüp ana irelüm... / Biz çalışduk kâdir olmaduk hakikat tek hemân...” mısralarındaki dolaylı meydan okumaya cevap verip kendi edebî yetkinliklerini göstermeye gayret etmişlerdir.

Klasik Türk edebiyatında nazirenin şairlere şiir yazma becerisi sağlama, bu beceriyi geliştirme ve koruma gibi faydaları olmuştur. Edebî kişiliğini ispat etmeye çalışan şairler, diğer şairlerle nazire yoluyla bir yarışmaya girmişlerdir. Müsabaka dâhilinde ve bu amaçla yazılan nazirelerde değerini tanıtabilmenin; diğer nazire şairlere benzemeyip model şiiri aşmaya, en azından model şiire yaklaşılmaya çalışmanın amaçlandığı görülmüştür.

Müsabakanın hakem(ler)i belgede yer almamaktadır. “Bu husûsla hazret-i Monlâ mümeyyizdür bilün” mısrasıyla kastedilen kişiyi tarif için o dönem yeterli olan “Hazret-i Monlâ” tanımlamasıyla yetinilmiştir. Hakem tayin edilen kişinin kim olduğu eldeki belgelerden anlaşılamamıştır. Ancak yaşı ve bilgisi itibariyle hakemin o dönem şairlerince üstat kabul edilen bir kimse olduğu ve Osmanlı ilmiye teşkilatında üst düzey kadıları ifade eden mevleviyet (monla) payesiyle müşerref bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şiirler nazire bağlamında, nazirenin işlevleri de dikkate alınarak değerlendirildiğinde şairleri nazire yazmaya sevk eden âmiller hususunda bazı neticelere ulaşılmıştır: Nazireden beklenen “model alınan şiiri aşma, ondan daha iyisini yazma” gayesi dikkate alındığında en orijinal nazirenin Bâkî’nin şiiri olduğu söylenebilir. Zira Bâkî’nin naziresinde, model şiirdeki bazı hazır malzemeleri kullanarak yeni bir şey söyleyebilme çabası esastır. Model şiirin kelime kadrosunu en fazla tekrarlayan şair Nevâlî iken Bâkî, lafız bakımından model şiire bağlı kalmamayı yeğlemiştir. Naziresindeki kelime kadrosu model şiirden farklılık taşıyan Bâkî’nin, hayal bakımından da model şiirle münasebeti azdır.

Sultan Süleyman’a her durumda nazire demeye çalışan ve söz konusu belgede sultanın 12 şiirine söylediği 13 nazire yer alan Bâkî, müsabakaya dâhil olarak sultana olan bağlılığını göstermiştir. Gubârî ve Nevâlî nazirelerinin maktasında doğrudan sultana seslenerek bir arz-ı hâlde bulunurken Bâkî’de böyle bir tavır yoktur. Bu da Bâkî’nin Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan sultana kendi şairliğini göstermeyi amaçladığını düşündürmektedir. Bâkî model şiirden bağımsız bir söyleyiş yakalamaya çalışırken Gubârî ve Nevâlî genelde model şiirin temel söz varlığına bağlı kalmışlardır. Her iki şair de kurguda model şiiri örnek alırken hayalde farklılaşmaya çalışmışlardır. Bilhassa Gubârî naziresinde sultanın şiiriyle münasebet kurmaya önem vermiştir. Bazı beyitlerde her iki şair arasında ortak unsurların varlığı dikkati çekmiştir. Gubârî ve Nevâlî’de model şiire benzer şiir yazarak sultanın şair yönünü okşama, Bâkî’de ise Gubârî ve Nevâlî’den ayrı düşerek üstünlük sergileme amaçlanmıştır.

Sonuç olarak bu nazireler, Gubârî’nin davet kıtasıyla söylenmiş ve bir müsabaka dâhilinde ortaya çıkmıştır. Bu da nazirenin şairlere okuma, inceleme, taklit yoluyla şiir yazmayı öğrenme, kendini tanıtılma, üstada saygı duyma, kendi yetkinliğini ispat

etme gibi fırsatlar sağladığını, bunlara ek olarak bir müsabakaya da dönüşebildiğini ve iyi nazirelerin ödül aldığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Namık (2017). *Riyâzü’ş-Şuara*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191371/riyazi-riyazus-suaratezkiretus-suara.html> (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

Akkuş, Metin (2018). *Nefi Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html> (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

Altok, Zeynep (2012). “Nazire Mecdûmalarına Tarihselci Bir Yaklaşım”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. (haz. Hatice Aynur vd.). İstanbul: Turkuaz Yayınları. s. 135-155.

Alvan, Türkân (2020). “Klasik Türk Şiirinde Dolab-nâme Hakkında Mülâhazalar”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. 60. S. 2. s. 443-476.

Atalar, Münir (1991). *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümmâyûn ve Surre Alayları*. Ankara: DİB Yayınları.

Atik Gürbüz, İncinur (2011). *Vâsık İllâhîzâde Mehmed Emîn Dîvânı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Banarlı, Nihad Sâmî (2007). *Edebiyat Sohbetleri*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Bayak, Cemal (2016). “Mehmed İzzî’nin Muhibbî’nin Şiirlerine Yazılan Nazireler Mecmuası”. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Vol. 11/4. s. 207-242.

Bilkan, Ali Fuat (2011). *Nâbî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi TS.MA.e 324/27.

Dilçin, Cem (1986). “Gazel”. *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*. S. 415-416-417. s. 78-248.

Donuk, Suat (2017). *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fî Tekmiletî’ş-Şakâ’ik*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Feldman, Walter (1997). “Imitatio in Otoman Poetry: Three Ghazals of the Mid-Seventeenth Century”. *The Turkish Studies Association Bulletin*. S. 21. s. 41-58.

İnalçık, Halil (1996). “Filori”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul: TDV Yayınları. s. 106-107.

İpekten, Haluk (1970). *Nâ'ilî-i Kadîm Dîvân*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-247199/naili-i-kadim-divani.html> (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

İpekten, Halûk-Kut, Günay-İsen, Mustafa-Ayan, Hüseyin-Karabey, Turgut (2017). *Sehî Beg Heşt-Bihişt*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78460/tezkireler.html> (Erişim Tarihi: 11.05.2022).

İsen, Mustafa (2017). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194288/kunhul-ahbarin-tezkire-kismi.html> (Erişim Tarihi: 11.05.2022).

Kalpakkı, Mehmet (2006). "Osmanlı Şiir Akademisi: Nazire". *Türk Edebiyat Tarihi*. Editör: Talat Sait Halman vd.. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. s. 133-137.

Kaplan, Hasan (2015). "Bâkî'yi Yenilemeye Çalışan Bir Şair Ümîdî ve Bâkî'ye Nazireleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 8. S. 38. s. 221-263.

Kaplan, Hasan (2017). "Divan Edebiyatında İntihal: Alıntı mı Çalıntı mı?". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Y. 5. S. 40. s. 39-98.

Kaplan, Hasan (2021). "Bâkî-İktidar Münasebeti ve Bu Münasebete Çok Yönlü Bir Bakış". *Es-seyfe ve'l-kalem: Şiir ve Kültürel İktidar*. Editör: M. Esat Harmanlı vd.. Ankara: İKSAD Global Yayıncılık. s. 47-96.

Kaplan, Yunus (2014). "Gubârî, Abdurrahman Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gubari-abdurrahman-efendi> (Erişim Tarihi: 13.05.2022).

Karacan, Turgut (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit Divan*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Kılıç, Filiz (2018). *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-210485/asik-celebi-mesairus-suara.html> (Erişim Tarihi: 11.05.2022).

Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha-Koncu, Hanife-Çakır, Müjgan (2017). *Kâfile-i Şu'arâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196469/mehmed-tevfik-kafile-i-su39ara.html> (Erişim Tarihi: 11.05.2022).

Köksal, Fatih (2006). *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Köksal, Fatih (2013). "Nevâlî, Nasûh, Nasûhî Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nevali-nasuh-nasuhi-efendi> (Erişim Tarihi: 13.05.2022).

- Kurnaz, Cemal (2007). *Osmanlı Şair Okulu*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Küçük, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Macit, Muhsin-Hasan Kaplan (2014). "Bâkî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/baki> (Erişim Tarihi: 13.05.2022).
- Pakalın, Mehmet Zeki (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Parmaksızoğlu, İsmet (1950). "Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı ve Eserleri". *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. C. 1. S. 1-2. s. 347-356.
- Solmaz, Süleyman (2018). *Gülşen-i Şu'arâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-201251/ahdi-gulsen-i-suara.html> (Erişim Tarihi: 11.05.2022).
- Sungurhan, Aysun (2017a). *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-suara.html> (Erişim Tarihi: 11.05.2022).
- Sungurhan, Aysun (2017b). *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü'ş-Şu'arâ)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194495/beyani-tezkiresi-tezkiretus-suara.html> (Erişim Tarihi: 11.05.2022).
- Şahin Öztaş, Esmâ (2022). *Bâkî Dîvânı'nda Osmanlı Toplum Hayatı*. İstanbul: Yelkenli Kitabevi.
- Şentürk, Ahmet Atillâ (2019). *Osmanlı Şiir Kılavuzu 3*. İstanbul: OSEDAM.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tarlan, Ali Nihat (1997). *Necati Beg Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tolasa, Harun (2002). *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Turan, Şerafettin (1992). "Bayezid, Şehzade". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları. s. 230-231.
- Yavuz, Kemal-Orhan Yavuz (2016). *Muhibbî Dîvânı Bütün Şiirleri*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yılmaz, Kadri Hüsnü (2018). "Divan Şairlerinin Meydan Okumaları ve Kendi Şiirlerine Nazire İstekleri". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. C. 7. S. 3. s. 1660-1678.

Ek: Model Şiir ve Nazireler

Muhîbbî²² (TS.MA.e 324/27/3, 5, 22)

Gazel-i pâdişâh-ı ‘âlem-penâh sellemehu’lîlâh

- . - - / - . - - / - . - - / - . - -

- 1 Benzeyelden gözlerüm yaşı şarâbun ‘aynına
Yandı mihnetle ciğer döndi kebâbun ‘aynına
- 2 Çarh elinden inlesem tolâb-veş olmaz ‘aceb
Gözlerüm yaşı dönüpdür âsiyâbun ‘aynına
- 3 Mezra‘-ı dilde mahabbet tohmı sebz olsun diyü
Anı suvarmağa çeşmüm döndi âbun ‘aynına
- 4 Bâr-ı gamda mihnet-ile kâmetüm çeng olalı
Sînemün nâlişleri döndi rebâbun ‘aynına
- 5 Ey Muhibbî kanda gitsem iki cûdur göz yaşı
Kalmadı şimden girü hâcet turâbun ‘aynına

Bâkî²³ (TS.MA.e 324/27/22)

- . - - / - . - - / - . - - / - . - -

- 1 Var ise geldi şarâb-ı la‘l-i nâbun ‘aynına
Kim görünmez bâde-i gülgûn habâbun ‘aynına
- 2 Hâk-i râh-ı yâre çekmiş mîl-i zerrînin şihâb
Kuhl için her ahter-i gerdûn-cenâbun ‘aynına
- 3 Kanlu yaşlar dökdüğü meyden cüdâlık derdidür
Yohsa gelmez âteş-i sûzân kebâbun ‘aynına
- 4 Katre-i bârân değül dürler dökerdi çekseler
Hâk-i pâyün tûtiyâsından sehâbun ‘aynına
- 5 Nev-bahâr eyyâmıdır yaz uyhusından Bâkîyâ
Döndi nergis merdüm-i mahmûr-ı hâbun ‘aynına

²² Bu gazel, Muhibbî'nin yayımlanmış *Divan'*ında yer almaktadır (Yavuz ve Yavuz, 2016: 1563).

²³ Gazel, Bâkî'nin yayımlanmış *Divan'*ında yer almaktadır (Küçük, 1994: 393). Belgede 5 beyit olan gazel, *Divan'*da 6 beyittir. “Devr-i la‘lünde ne zevkin buldı bilsem şekkerün / Var ise şîrîn görünmişdür zübâbun ‘aynına (G. 472/5)” beyti belgede yer almamaktadır. Ayrıca 2 ve 3. beyit, *Divan'*da sıralama olarak tam tersidir.

Gubârî²⁴ (TS.MA.e 324/27/3)

-. - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Bakmağa pîr-i mugân her dem şarâbun ‘aynına
Câmdan ‘aynek ider gördüm habâbun aynına
- 2 Eşküm-ile âsiyâb-ı dîde devr eyler müdâm
Döndi başum iki gözlü âsiyâbun ‘aynına
- 3 Düşde görsem bir gice derd-i derûnum ağlasam
Görünüp ol hazret-i ‘izzet-me’âbun ‘aynına
- 4 Kâmetüm oldı kemân başum kemânçe kâsesi
Mâ-hasal başdan başa döndüm rebâbun ‘aynına
- 5 Ol kadar pâ-mâl-i gam oldı Gubârî ki şehâ
Hâksâr-ı gam olup döndi turâbun ‘aynına

Nevâlî (TS.MA.e 324/27/3)

-. - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 La‘l-i nâbun kim şehâ benzer şarâbun ‘aynına
Gözlerüm ana nazar döndi habâbun ‘aynına
- 2 Hızra baş eğmez hatun zulmâta ta‘n eyler saçun
Çeşme-i hayvânı almaz la‘l-i nâbun ‘aynına
- 3 Döne döne yaş döküp kûyun gülistân[ın] sular
N’ola benzerse gözüm tolâb-ı âbun ‘aynına
- 4 Yıkdı çeşmüm hânesin seyl-i sirişküm ‘âkıbet
Döndi su almış harâbe âsiyâbun ‘aynına
- 5 Yüzüne bakan gözümde ‘aks-i hûy-ı ‘ârızun
Döndi güne karşı bir şişe gülâbun ‘aynına
- 6 Pâyüne yüzün sürem diyü Nevâlî husrevâ
Halka kıldı cismini döndi rikâbun ‘aynına

²⁴ Gubarî’nin bu şiirinin üç beyti Ahdî’nin *Gülşen-i Şu‘arâ*’sında yer almaktadır (Solmaz, 2018: 236-237). Ayrıca şiirin tamamı Hasan Çelebi’nin *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*’sında da mevcuttur (Sungurhan, 2017a: 631).